

ROLUL PERSONALITĂȚILOR ISTORICE, ILUSTRAT ÎN OPERA LUI ALEXANDRU LAPEDATU

THE ROLE OF HISTORICAL PERSONALITIES AS ILLUSTRATED IN ALEXANDRU LAPEDATU'S WORK

SUMMARY

The historian Alexandru Lapedatu was constantly preoccupied with the importance and the role of the personalities of the Romanians' history. His speeches, studies and essays reminded to us some famous names of our national history: Marghita Doamna, Oltea Doamna, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Alexandru Ioan Cuza etc. Our essay presents the way the historian Alexandru Lapedatu studied the importance of the personalities of our national history.

Rolul formator al personalităților a reprezentat o constantă în întreaga societate umană, indiferent de spațiul sau timpul de afirmare a acesteia. Istoria se dezvoltă, astfel, ca fiind o istorie a „Oamenilor Mari”, cum au fost denumiți conducătorii umanității de către Thomas Carlyle: „Aceștia erau conducători de oameni, erau plămuitorii, modelele și într-un sens larg creatorii a tot ceea ce marea masă a oamenilor s-a străduit să facă sau să dobândească; toate lucrurile pe care le vedem săvârșite pe lume sunt, la drept vorbind, rezultatul material exterior, realizarea practică și materializarea gândurilor care sălășluiau în Oamenii Mari trimiși în lume. Am putea foarte bine să admitem faptul că sufletul întregii istorii a lumii ar fi istoria lor”¹.

Biografiile acestor personalități au reprezentat din todeauna puncte de referință pentru o raportare organică a societăților pe care le reprezentau, biografiile prin care putem surprinde aspecte intime ale mentalităților, colective sau individuale. Studiarea acestor biografii ne permite, în convingerea aceluiași Thomas Carlyle, să distingem modul de acțiune a celor care au influențat istoria universală prin faptele lor: „Ce încântător e, într-adevăr, să ne cunoaștem semenii: să vedem prin ei, să le înțelegem mișcările și gândurile, să descifrăm toate tainele inimii lor, ba chiar mai mult decât atât, nu numai să-i pătrundem cu privirea în interior dar și invers, să privim lumea din interiorul lor”².

Și istoria românilor a beneficiat în mod decisiv de aportul personalităților sale, acestea având un rol formator pregnant în evoluția societății românești. Prin acțiunile lor, personalitățile au reușit să depășească un „complex retardar” prin eliminarea unui handicap istoric fatal, caracteristic Europei estice³.

Astfel, și în cazul istoriei noastre naționale, personalitatea, transformată în mod invariabil de către mentalul colectiv într-un erou, a jucat un rol major în toate momentele decisive ale societății românești, asistând în concluzie chiar la un proces de personalizare a istoriei⁴.

Preocupări despre rolul personalităților în evoluția istoriei naționale le-a avut și istoricul Alexandru Lapedatu (1876-1950), aflat încă de la începutul carierei sale științifice sub influența școlii pozitivistice, reprezentată de marele savant Nicolae Iorga⁵.

Atât ca istoric, cât și în calitate de om politic, ministru al cultelor în România interbelică, președinte al Academiei, Alexandru Lapedatu a sprijinit neîncetat comemorarea și omagierea marilor personalități ale națiunii române, acțiuni materializate sub diferite forme: studii, cuvântări, comemorări, instalări de monumente etc⁶.

Astfel, în unul din aceste momente, Lapedatu sublinia necesitatea realizării unui adevărat „cult al eroilor”: „Evident, efigiile în bronz nemuritor ale înaintașilor ce au binemeritat de la neam sau de la patrie, au un sens moral și un rost educativ. Sunt mai întâiu simbol al admirației și recunoștinței noastre pentru faptele și virtuțile ori pentru caracterul, moral și național al vieții celor pe care îi

¹ Thomas Carlyle, *Cultul eroilor*, Iași, “Institutul European”, 1998, p. 17-18.

² Idem, *Semnele timpului*, Iași, “Institutul European”, 1998, p. 30.

³ Alexandru Zub, *Istorie, memorie și morală în România*, București, Editura Polirom, 2002, p. 145.

⁴ Lucian Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, Editura Humanitas, 2000, p. 282.

⁵ Alexandru Zub, *Istorie și istorici în România interbelică*, Iași, Editura Junimea, 1989, p. 23.

⁶ ***, *Fraților Alexandru și Ion Al. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936, 256 p.

reprezintă. Sunt apoi, memento pururea viu și grăitor pentru urmași, să fie și ei asemenea celor pe care aceste efigii îi personifică încă printre noi”⁷.

Personalitățile abordate de către Alexandru Lapedatu acoperă o întinsă perioadă de timp, reprezentând secolele XIII-XIX, personalități care au influențat prin faptele lor evenimente decisive ale istoriei naționale: Marghita Doamna, Oltea Doamna, Ștefan cel Mare, Mihnea cel Rău, Radu cel Mare, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, Petru Maior, Costache Negri, Avram Iancu, Alexandru Ioan Cuza, Barbu Catargiu⁸.

Printre figurile Evului Mediu românesc, istoricul surprinde printre multe biografii două personalități feminine, care și-au pus amprenta asupra istoriei românilor: Marghita Doamna și Oltea Doamna.

În studiul cu titlul: *Marghita Doamna Negrului Voivod. O ipoteză istorică*, publicat în anul 1902, Alexandru Lapedatu reușea să clarifice un caz istoric controversat: soția întemeietorului de țară, Radu Negru din Făgăraș, care la sfârșitul secolului XIII a „descălecat” în zona Câmpulung, nu era ctitorul unei mănăstiri catolice în această zonă, ca centru de difuzare a creștinismului de rit latin la sud de Carpați. Istoricul nu accepta această teză, punând-o doar pe seama tradiției populare: „Așa poporul atribuie întemeierea fostei biserici Săn Nicoară din Curtea de Argeș, de către Marghita Doamna, ce se crede ar fi fost catolică și încă catolică fanatică. Căci acea biserică, spune tradiția, a ridicat-o pe când soțul ei era dus într-o expediție contra Tătarilor și pentru această faptă, când Vodă și cu boierii s-au întors, Marghita, persecutată, a trebuit să fugă”⁹.

Lapedatu excludea astfel, orice influență a regatului catolic al Ungariei în acțiunea de întemeiere realizată de către Negru Vodă din Făgăraș, un proces istoric diferit de cel înfăptuit o jumătate de secol mai târziu de către voievodul Dragoș în zona „țării de sus” a Moldovei.

Mama lui Ștefan cel Mare, Oltea Doamna, a reprezentat o altă personalitate feminină din istoria medievală a românilor, evocată în studiile sale de către Alexandru Lapedatu. Prin cuvântul său, rostit la 31 august 1909 în biserica mănăstirii Probota, istoricul reamintea importanța acesteia pentru istoria noastră națională: „[...] doamnă a viteazului Bogdan și mumă a marelui Ștefan, [...]luminată femeie, pe cât de nenorocită ca soție, pe atât de fericită ca mumă”¹⁰.

Martoră a tragicelor lupte interne dintre urmașii marelui voievod Alexandru cel Bun, aceasta a știut să imprime un echilibru necesar pentru prima perioadă a domniei tânărului domn Ștefan cel Mare: „[...] menită de la providență a fi cea mai glorioasă și mai strălucită din câte a cunoscut vreodată neamul românesc, domnia propriului ei rod, a tânărului Ștefan Vodă cel Mare, cel Bun și cel Sfânt”¹¹.

Fiind până la moartea ei cel mai bun sfetnic al tânărului voievod, rolul Doamnei Oltea a fost surprins și de către legendă în momentul de după înfrângerea de la Valea Albă. Deși o ficțiune istorică, Doamna Oltea murise cu 11 ani înaintea episodului menționat, tradiția a surprins rolul formator pentru personalitatea lui Ștefan și a poporului său, jucat de aceasta: „[...] închipuirea poetică a poporului știu plămuzi această minunată legendă, transmițând astfel urmașilor din neam în neam, în lumină pe cât de frumoasă pe atât de măreață, icoana istorică a aceleia prin sângele căreia se făcu fericita legătură a celor două bătrâne și vestite neamuri românești – Mușatinii și Basarabii – și se dădu Moldovei și neamului românesc pre cel mai glorios și strălucit fiu al lor”¹².

Preocupările lui Lapedatu s-au oprit asupra personalităților și faptelor unor voievozi români, fiind interesat constant de rolul acestora în istoria națională: Ștefan cel Mare, Radu cel Mare, Mihnea cel Rău, Vlad Vodă Călugărul, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul.

Realizată în anul 1904, cu prilejul comemorării a patru sute de ani de la moartea voievodului, monografia *Ștefan cel Mare* a readus în actualitate personalitatea marelui domn român, în momente în care istoria putea oferi mijloace de afirmare a ființei și conștiinței naționale.

⁷ *Universul*, București, LI, nr. 291, din 24 octombrie 1934, p. 2.

⁸ ***, *Fraților Alexandru și Ion Al. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, București, 1936, p. 56.

⁹ Alexandru Lapedatu, *Marghita Doamna Negrului Voivod. O ipoteză istorică*, în *Un manunchiu de cercetări istorice*, București, Institutul de arte grafice “C. Sfetea”, 1915, p. 12-13.

¹⁰ Idem, *Oltea-Doamna. Mama lui Ștefan cel Mare, în Miscellanee. Cuvinte comemorative, panegirice, ocazionale și politice*, București, “Tipografia Cărților Bisericești”, 1925, p. 3.

¹¹ *Ibidem*, p. 3-4.

¹² *Ibidem*, p. 5.

Ideea influenței personalității lui Ștefan asupra mentalului colectiv este mereu prezentă în cadrul lucrării: „Căci acolo, în acea lume românească bună și harnică, cinstită și omenoasă, credincioasă și vitează, unde amintirea lui trăiește-și va trăi atât cât neamul însuși-în legende și tradițiuni bogate, din cari reiese faptul nestrămutat că El a fost <<izvorul a toată vitejia, fântâna tuturor dreptăților și marea bunătăților>>, acolo, zicem, viața și faptele lui Ștefan se cade să fie astăzi cunoscute în lumina curatului adevăr al istoriei <<pentru ca aceste nu numai laudă unui mort, ci și pildă celor vii să fie>>”¹³.

Importanța care a avut-o voievodul moldovean pentru istoria secolului XV era subliniată de către Lapedatu încă de la prezentarea cadrului istoric general existent la începutul domniei acestuia: „Dar nu numai pentru îndreptarea și înălțarea Moldovei și cu ea a neamului românesc trimise Dumnezeu pe Ștefan, ci și pentru scutirea și apărarea creștinătății amenințate de cotropirea păgânilor, ce cu vre-o sută de ani mai înainte trecură în Europa și tot cucerind mereu își întinseră stăpânirea până la Dunăre”¹⁴.

Momentul confirmării domniei de către „Țară”, pe câmpia Direptate, crea, în viziunea lui Lapedatu, o legătură indestructibilă între domn și popor, fundamentul domniei lui Ștefan și a marilor sale acțiuni politice: „Astfel cerea încrederea țării tânărul voevod în a căruia înaltă minte și mare inimă desigur că și încolțise acel plan dibaci și măreț, pe care avea să-l urmărească întreaga viață, și prin care avea să-și mântuie poporul și patria, ca apoi înălțându-o, zid tare să zidească împotriva păgânătății, cu piepturile ostașilor săi la <<Poarta Creștinătății>> cum însuși își numea Moldova, țara sa”¹⁵.

Echilibrul și stabilitatea pe care le aducea tânărul voievod în viața Moldovei erau surprinse de către istoric în analiza pe care o făcea acesta politicii interne și externe active, realizate de către Ștefan încă de la începutul domniei sale. Astfel, pe plan intern Ștefan pune capăt unui deceniu de lupte dinastice care afectaseră viața politică a Moldovei: „După aceasta întâia-i grije a fost să împace toate nemulțumirile și să strângă în juru-i cu dragoste și credință toată țara, apoi să stârpească, cum s-a mai spus, acea rădăcină a pricinilor rele, cari erau peștorii tronului și astfel să strângă asupra-și toate drepturile la stăpânirea Moldovei”¹⁶.

În politica externă, Ștefan adopta acțiuni ferme și curajoase menite să păstreze independența țării și domniei sale, acțiuni caracterizate prin echilibru și prudență, pentru a nu expune țara unor pericole care i-ar pune existența în joc. Politica externă promovată de Ștefan era comparată de către Lapedatu cu cea a altui voievod român contemporan cu acesta, Vlad Țepeș, văzut de către istoric ca un domn lipsit de tact în acest domeniu: „Domnul de aci, curajosul și îndrăznețul până la nesocotință Vlad Țepeș, ridicase asupra-i toată puterea strajnicului cuceritor al Țarigradului, Mahomed al-II-lea, prin purtarea sa față de el, și prin două năvăliri de jaf și pradă făcute peste Dunăre. Cu înțelepciunea și chibzuința sa, Ștefan vedea bine cum vecinul său aprinsese <<jur împrejurul Moldovei flăcări zadarnice în care nu se putea făuri nici un viitor>>”¹⁷.

Echilibrul și prudența erau caracteristici pe care Alexandru Lapedatu le considera ca fiind definitorii, pentru a caracteriza întreaga perioadă a domniei lui Ștefan cel Mare. Chiar și după marile victorii, cum a fost cea din 1475 obținută la Vaslui, Ștefan îmbina politica sabiei cu diplomația, trimițând soli atât aliaților cât și dușmanilor săi, pentru restabilirea păcii: „[...] împărtași din dobânda luată de la Turci cu steaguri pe Papa de la Roma, pe Craiul Cazimir, și pe Matiaș, carele <<trăgând la sine toată lauda au scris Papei de la Roma și împăratului și celorlalți crai și prinți din Europa, cu mare trudă fălindu-se că prin el, oamenii săi, mare oaste turcească au șters de pe fața pământului>>. [...] Ștefan apoi deși știa că nu poate împușina durerea și îmbânzi mânia Sultanului Mahomed, trimise și la el soli care să-i vestească că a nimicit o oaste de tâlhari cari venise de sigur, fără știrea Padișahului în Moldova, spre pradă”¹⁸.

Deși confruntată cu una din cele mai grele perioade din istoria românilor, când pretențiile de dominație ale puterilor vecine – Imperiul Otoman, Regatul Ungariei și cel al Poloniei – se intersectau deasupra micului stat moldav, domnia lui Ștefan a constituit o epocă reprezentativă pentru trecutul nostru, fapt subliniat și de către Alexandru Lapedatu în încheierea lucrării sale: „Aici se încheie istoria

¹³ Alexandru Lapedatu, *Ștefan cel Mare*, București, Institutul de arte grafice “Carol Göbl”, 1904, p. 6.

¹⁴ *Ibidem*, p. 20.

¹⁵ *Ibidem*, p. 27.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 29.

¹⁸ *Ibidem*, p. 52.

luptelor lui Ștefan cel Mare și cu ea însăși istoria Moldovei aceluia timp. Căci pe atunci viața se putea trăi numai cu arma-n mâini și cele treizeci și șase de lupte crâncene ce mărturisise Marele Domn la sfârșitul veștii sale că le-a purtat, an de an, cu vecini și vrăjmași, au putut numai asigura Moldovei domnia fericită și îndelungată [...]”¹⁹.

Domnia lui Ștefan a constituit în opinia istoricului, și un punct de reper în organizarea instituțională a Moldovei, element important în consolidarea statului medieval: „Și fiind-că domnia lui Ștefan cel Mare a fost cea mai îndelungată și cea mai bogată în isprăvi vitejești, urmează că el a trebuit mai întâi să răsplătească mai mult decât oricare alt Voevod pe credincioșii săi cu ocine și moșii. De aceea, aproape întregă boierimea și răzeșimea moldovenească de odinioară își trăgea începutul din vremea Marelui Domn, care numai pentru atât i-ar fi fost de ajuns să rămâie în amintirea vie a poporului său”²⁰.

O altă personalitate asupra căreia Alexandru Lapedatu s-a aplecat prin scrisul său, a fost voievodul unificator Mihai Viteazul, considerat de către istoric în monografia destinată acestuia în anul 1915, cea mai importantă figură a Evului Mediu românesc²¹.

Istoricul făcea o analiză a acțiunilor sale deosebite, realizate la sfârșitul secolului XVI, perioadă în care dominația otomană asupra Țărilor Române devenise foarte apăsătoare, turcii punând în pericol, prin diferite abuzuri și o fiscalitate deosebit de apăsătoare, chiar și autonomia acestora: „Când Mihai-Vodă luă domnia starea din lăuntru a țării era cât se poate de grea, din pricina sarcinilor de tot felul, ce apăsau pe locuitori, pentru acoperirea datoriilor contractate de Domni la ridicarea lor în Scaun, pentru plata peșcheșului și plocoanelor datorate de țară Sultanului și mai marilor săi dregători, pentru răspunderea bucatelor și vitelor cumpărate pe seama populației constantinopolitane, pentru adunarea proviziilor cerute de Turci pe seama oștilor lor, pentru strângerea în sfârșit, a contribuțiilor în bani și în natură, necesare Domnului și țării”²².

Datorită calităților personale, marele voievod a știut să se impună printr-o politică nouă, reușind să restabilească autoritatea domniei printr-o serie de măsuri energice, ieșite din tiparul convențional al domniilor din a doua jumătate a secolului XVI, domniile supuse total dominației otomane: „În această situație grea din punct de vedere fiscal, a țării, și scăzută, din punct de vedere al autorității, a domniei, ocupă Mihai Vodă tronul Țării Românești. El nu era însă un Alexandru cel Rău sau Ștefan Surdul oarecare, să sufere în neputință și nepăsare nevoile țării și umilirile personale, ci un bărbat cu inimă tare și mare, cu gânduri înalte și hotărâte. [...] Asta pentru că Mihai-Vodă nu era numai un bărbat viteaz și hotărât, ci și un om cuminte și chibzuit, știind să se pregătească serios pentru îndeplinirea marelui său plan și să tragă tot folosul ce se putea trage din situația în care se găsea Împărăția turcească față de țările creștine mai apropiate”²³.

Voievodul reușea să își impună autoritatea și pe plan extern, domnul muntean fiind factorul decisiv în realizarea alianței antiotomane dintre cele trei Țări Române, readucând în actualitate, după aproape un secol, ideea de cruciadă antiotomană, realizată sub stindardul *Ligii Creștine*, alianță condusă de împăratul Rudolf al II-lea de Habsburg. Personalitatea lui Mihai se impunea, astfel, în fața tânărului și nestatornicului principe al Transilvaniei, Sigismund sau a domnului Moldovei, Aron Vodă, lipsit de sprijinul țării, fără autoritate: „Într-adevăr, Principele Transilvaniei, Sigismund, un tânăr de abia douăzeci de ani, slab la trup, crud la minte și nestatornic la fire, crescut numai în năzuințe deșarte, nutria planuri de mărire, pentru care, evident, nu era croit sufletul său, [...]. Mai întâiu Aron-Vodă al Moldovei a cărui situație era acum, în aceasta a doua a sa domnie cu adevărat desnădăjduită [...] el era lipsit de încrederea supușilor săi și, pe deasupra, amenințat din toate părțile a fi aruncat de pe tron [...]”²⁴.

Astfel, semnarea tratatului de alianță de la Alba Iulia, din data de 20 mai 1595, dintre Mihai și Sigismund, prin care Țara Românească și instituțiile sale erau subordonate principelui Transilvaniei, era o măsură de moment, acceptată cu greu de către domnul muntean, demonstrând pragmatismul acestuia: „Când Mihai-Vodă primi acest legământ, pe care boierii săi îl consfințiră prin jurământ, la 27

¹⁹ *Ibidem*, p. 74.

²⁰ *Ibidem*, p. 77-78.

²¹ Alexandru Lapedatu, *Mihai-Vodă Viteazul*, București, Institutul de arte grafice "Carol Göbl", 1915, 128 p.

²² *Ibidem*, p. 8-9.

²³ *Ibidem*, p. 12-13.

²⁴ *Ibidem*, p. 17-19.

Mai, se găsea într-o situație așa de grea, încât trebui să-și înăbușe adâncă durere și să-și stăpânească legitima revoltă ce negreșit cuprinse întreaga sa ființă la cetirea înjosoarelor articole ce el conținea”²⁵.

Personalitatea mobilizatoare a domnului s-a manifestat atât în planul relațiilor diplomatice central-europene, cât și în momentele cheie ale confruntărilor militare pe care a fost nevoit să le poarte în cadrul acțiunii sale unificatoare. Participând nemijlocit la desfășurarea conflictelor armate, acesta a intervenit adeseori în luptă, dând un exemplu personal propriilor săi soldați reușind astfel să răstoarne situația unor confruntări militare care păreau pierdute. Lapedatu evocă, în acest sens, episodul luptei de la Călugăreni, subliniind rolul personal al marelui voievod în câștigarea bătăliei: „Apoi, înțelegând că curajul ostașilor săi ar crește nespuse pe urma unei pilde de strălucită virtute războinică, Mihai smulse o săcură din mâna unui ostaș și se aruncă ca un fulger în mijlocul vrăjmașilor, trântind la pământ pe toți ce-i steteau în cale, între cari Pașa de Caramania, chiar”²⁶.

Victoriile militare erau însoțite, în mod invariabil, de semnarea unor noi tratate de alianță cu principii creștini ai Europei, domnul muntean realizând pas cu pas obiectivele sale în politica externă. Astfel, încheierea unui nou tratat de alianță, în anul 1598, cu împăratul Rudolf II de Habsburg, devenea un instrument necesar pentru atingerea dezideratelor externe ale lui Mihai – anularea suzeranității lui Sigismund și continuarea luptei antiotomane: „[...] rămase ca pe temeiul acestui nou tratat, ce nu-l umilea ca tratatul din Mai 1595 cu Sigismund ci dimpotrivă îl ridica în ochii săi și în fața țării să-și întocmească lucrurile pentru viitoarele fapte [...]”²⁷.

Politica externă a lui Mihai avusese încă de la începutul domniei, principal scop, realizarea unirii Țărilor Române, aceasta găsindu-și încununarea prin „ungerea” eroului ca domn al Moldovei la 1 iunie 1600, în prealabil Dieta Transilvaniei recunoscându-l pe acesta ca principe: „Acum, așadar Mihai-Vodă era stăpân al celor trei țări române, drept ce începe, încă din Iași chiar, a da documente ca <<Domn al țării Românești, al Ardealului și al Moldovei>>”²⁸.

Intervenția forțelor ostile unirii, Polonia, Imperiul Otoman și nobilimea maghiară, a făcut ca acțiunea unificatoare a marelui voievod să fie de scurtă durată. Întors în capitala Imperiului Romano-German, Mihai cerea din nou ajutor vechiului său aliat, Rudolf al II-lea de Habsburg, Lapedatu subliniind calitățile sale diplomatice, în urma cărora acesta a recâștigat încrederea împăratului: „[...] stând în față cu Cesarul său și arătându-i credința ce-i păstrase, slujbele ce-i făcuse și trădarea ce suferise, nădăjduia tare să capete îndurare, dreptate și ajutor, spre a se putea ridica din abisul în care-l coborâse nestatornicul noroc și răutatea omenească”²⁹.

Tragicul sfârșit al marelui voievod unificator a fost pus de către istoric pe seama conflictului personal al acestuia cu generalul Basta, conflict debutat după victoria de la Guruslău, când cei doi comandanți pretind fiecare laurii victoriei, Lapedatu neluând în considerare un complot imperial: „Căci Basta pretindea că numai lui se cuvine trimiterea tuturor steagurilor la Curte, deci și cele câștigate de trupele lui Mihai-Vodă. Dar acesta nu cedă [...]. Aci, la Cluj, relațiunile dintre cei doi comandanți se înăspriră și mai mult. Căci, simțitor, iute și deschis cum era Mihai-Vodă, nu se putu opri de a nu arăta, cu vorbe aspre chiar, nemulțumirea sa”³⁰.

Fapta politică unificatoare cât și tragica moarte a marelui voievod erau văzute de Alexandru Lapedatu ca o transpunere în realitate a ideii mereu prezente în istoria românilor, cea a unității de neam, prezentate cu unele influențe romantice: „Astfel, sfârși cel mai viteaz și cel mai glorios Voievod al nostru – Domnul ajuns să întrunescă, pentru o clipă, pe toți Români sub sceptrul stăpânirii sale – și care, cu prețul vieții, plăti îndrăzneala și virtutea de a fi întrupat a ceea ce idealul neamului: unirea cea mare”³¹.

Dintre numeroasele personalități ale istoriei moderne a românilor, Alexandru Ioan Cuza a reprezentat pentru Alexandru Lapedatu un subiect preferat de cercetare, istoricul recunoscând meritele domnului unificator și rolul purtat de acesta în nașterea României moderne. Dubla alegere a lui Cuza ca domn în cele două Țări Române, a reprezentat în concepția lui Lapedatu victoria liberalismului și a reformelor în fața conservatorismului, aceste reforme fiind inițiate chiar de către conducătorul țării:

²⁵ *Ibidem*, p. 34.

²⁶ *Ibidem*, p. 39.

²⁷ *Ibidem*, p. 62.

²⁸ *Ibidem*, p. 88.

²⁹ *Ibidem*, p. 104.

³⁰ *Ibidem*, p. 121.

³¹ *Ibidem*, p. 125.

„Domnul era, firește, partizanul sincer și hotărât al curentului nou, progresist, liberal, și democrat. Căci, ca și aderenții acestui curent, el voia reforme mari și radicale, prin care Statul trebuia să se transforme sub raport social și politic și să se organizeze în spiritul cel mai nou al Convenției”³².

Alături de necesitatea realizării unor reforme radicale, menite să aducă noul stat român printre realitățile secolului al XIX-lea, Cuza se confrunta încă de la începutul domniei cu delicata problemă diplomatică, a recunoașterii internaționale a dublei sale alegeri. Prin calitățile sale de om de stat, Cuza și-a îndeplinit în mod strălucit această grea misiune, națiunea română având în domn și în emisarii acestuia în străinătate niște reprezentanți străluciți: „Mult mai importantă și mai hotărâtoare pentru realizarea Unirii depline fu însă acțiunea diplomatică a lui Cuza-Vodă. Ea constituie un strălucit capitol al domniei lui și pune în evidență eminențele sale calități ca Șef de Stat”³³.

Lovitura de stat realizată de către domn la 2 mai 1864 era aprobată de către istoric, fiind văzută ca o etapă necesară pentru adoptarea reformelor respinse în mod constant de o Adunare dominată de către conservatori, ostilă lui Cuza: „Astfel, încetul cu încetul, în conștiința Domnului, a colaboratorilor săi, a opiniei publice își făcu loc convingerea că numai cu mijloace tari, pe cale autoritară, în afară de lege, se poate ajunge la acest scop”³⁴.

Îndepărtarea celui mai important colaborator al domnului, Mihail Kogălniceanu, a reprezentat pentru istoric începutul unui șir de măsuri politice greșite luate de către acesta, cauza principală a loviturii de stat din februarie 1866 și a abdicării lui Cuza: „[...] teama unei prea mari popularități a colaboratorului său, făcu pe Domn, adesea necugetat și nestăpânit, să arunce lui Kogălniceanu, la întoarcere, într-un Consiliu de Miniștrii, cele mai grele și mai nemeritate cuvinte”³⁵.

Obiectiv, Lapedatu insista și asupra greșelilor făcute de către Cuza, greșeli care i-au erodat acestuia treptat autoritatea și sprijinul general al opiniei publice, de care se bucura la începutul domniei sale, acesta aflându-se după îndepărtarea lui Kogălniceanu sub influența unui cerc restrâns de interese: „După ridicarea partidelor împotriva sa și după retragerea lui Kogălniceanu, Cuza-Vodă nu mai avea în jurul său decât oameni politici fără multă autoritate și mare prestigiu și, din nenorocire, o camarilă detestabilă, care exercita o nenorocită influență în conducerea afacerilor publice”³⁶.

Intenția lui Cuza, prin recunoașterea celor doi fii naturali ai săi cu principesa Obrenovici, de a întemeia o dinastie la conducerea statului, a reprezentat greșeala fatală a domnului, făcută pe fondul unei izolări totale a autorității centrale față de realitățile unei societăți românești, tot mai nemulțumită de conducătorul ei: „Totuși Domnul, înconjurat și adulat de favoriți, nu vedea compromiterea situației sale. El se credea tare pe popularitatea câștigată prin reforma agrară, pe indiferența claselor producătoare orășenești pentru problemele vieții constituționale și pe devotamentul armatei”³⁷.

Detronat și exilat, Cuza a rămas până la sfârșitul vieții credincios intereselor națiunii române, refuzând să realizeze vreun demers politic, din exilul său, care ar fi lezat stabilitatea vieții politice românești, Lapedatu subliniind patriotismul acestuia: „[...] în străinătate, unde-și petrecu restul vieții și unde Alexandru Ioan Cuza se purta cu cea mai mare demnitate și cu cel mai înalt patriotism. El refuză să se facă instrumentul celor ce credeau a găsi în sine pe omul răzbunării nesocotite, și nu avu în vedere, prin atitudinea sa, în tot timpul exilului, decât interesele țării și ale neamului, peste care domnise în una din cele mai însemnate epoci ale istoriei noastre”³⁸.

Perioada genezei statului modern român era pusă de către istoric sub influența personalității lui Cuza, domnia acestuia reprezentând o importantă etapă în formarea societății moderne românești: „Aceasta este de astfel marea însemnătate a domniei lui Cuza-Vodă în evoluția istorică a Statului român: tot ce s-a dobândit între 1859 și 1866, ca mari realizări politice și naționale s-a dobândit și prin personalitatea Domnitorului”³⁹.

Redescoperirea personalităților prezente în istoria românilor a reprezentat atât un demers științific constant cât și o datorie morală pentru istoricul Alexandru Lapedatu. Majoritatea acestora au constituit adevărate modele, la care noile elite s-au raportat în mod organic, acțiunile lor fiind

³² Alexandru Lapedatu, *Viața politică internă a Principatelor Unite sub Alexandru Ioan Cuza (1859-1866)*, București, „Cartea Românească”, 1932, p. 8.

³³ *Ibidem*, p. 12.

³⁴ *Ibidem*, p. 23.

³⁵ *Ibidem*, p. 24.

³⁶ *Ibidem*, p. 26.

³⁷ *Ibidem*, p. 27.

³⁸ *Ibidem*, p. 30.

³⁹ *Ibidem*, p. 31.

influențate și de valoarea umană a celor care le realizau, eroii noștri naționali constituindu-se în modele sigure de urmat⁴⁰.

Rămânând fidel de-a lungul întregii sale cariere școlii critice, Alexandru Lapedatu a reprezentat până la sfârșitul deceniului cinci al secolului XX scrisul istoric al unei întregi generații formată ca metodă și concepție sub impactul „triadei” formată din Dimitrie Onciul, Ioan Bogdan și Nicolae Iorga. Importanța scrisului istoric pozitivist și influența sa formatoare pentru generațiile noi de istorici care s-au afirmat în România interbelică, erau subliniate de către Alexandru Lapedatu imediat după Marea Unire, în lecția de deschidere a cursului de istorie veche a românilor, ținută la Universitatea clujeană în 6 noiembrie 1919: „Dar și calitativ, istoriografia română a făcut progrese însemnate, așa că azi ea poate sta, sub acest raport, în rând cu istoriografiile străine. Ediții de texte și de documente, cum sunt bunăoară acelea ale mult regretatului profesor și academician Ioan Bogdan, nu sunt întru nimic mai prejos de publicațiile similare ale popoarelor cele mai înaintate în ce privește studiile istorice. Metodele mai noi, strict științifice, ale cercetătorilor apuseni sunt familiare azi nu numai celor dintre ai noștri care și-au însușit pregătirea lor istorică direct la școlile străine, ci și aceluia ce și-au făcut această pregătire la universitățile din regat, unde, îndeosebi la școala profesorului Onciul s-au format aproape toți cei ce și-au asigurat, prin scrisul lor, un loc onorabil în istoriografia română mai nouă. Cu înalta sa cultură generală, cu imensa-i erudiție specială, cu geniala sa intuiție istorică, cu fenomenala sa putere de lucru și cu marea-i autoritate științifică, domnul Iorga a dat, în fine, studiilor istorice la români o amploare și o valoare cu totul deosebită, introducând în istoriografia noastră națională întrebuintarea de izvoare și de publicațiuni necunoscute acesteia până la dânsul⁴¹.

Studierea rolului personalităților politice în istoria românilor, a reprezentat un demers, atât ca metodă cât și ca finalitate, înscris în spiritul școlii critice, biografiile realizate de istoricul Alexandru Lapedatu marilor făuritori de istorie națională constituindu-se și astăzi în surse importante pentru cercetarea istorică.

DAN MIRCEA MAZĂLU

⁴⁰ Alexandru Zub, *Omul sfințește locul*, în *Dialog*, XX, 134, decembrie 1989, p. 1.

⁴¹ Alexandru Lapedatu, *Nouă împrejurări de dezvoltare ale istoriografiei naționale*, în *Idem, Scrieri alese. Articole, cuvântări, amintiri*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 68-69.